

Večkratni integrali

Polona Oblak

1. DVOJNI INTEGRAL NA PRAVOKOTNIKU

Formalno definiramo dvojni integral

$$\iint_R f(x, y) \, dx dy,$$

funkcije $f: R \rightarrow \mathbb{R}$ na pravokotniku $R = [a, b] \times [c, d] \subseteq \mathbb{R}^2$ na naslednji način. Najprej razdelimo pravokotnik R na mn manjših pravokotničkov R_{ij} s stranicama dolžin $\Delta x = \frac{b-a}{n}$ ter $\Delta y = \frac{d-c}{m}$. V vsakem pravokotničku R_{ij} izberemo poljubno točko (x_{ij}^*, y_{ij}^*) . Prostornina telesa pod grafom $z = f(x, y)$ nad pravokotnikom R_{ij} je tako približno enaka

$$f(x_{ij}^*, y_{ij}^*) \Delta x \Delta y.$$

Dvojni integral funkcije f na pravokotniku $R = [a, b] \times [c, d]$ tako definiramo kot

$$\iint_R f(x, y) \, dx dy = \lim_{m, n \rightarrow \infty} \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n f(x_{ij}^*, y_{ij}^*) \Delta x \Delta y,$$

če ta limita obstaja.

Izkaže se, da je integral $\iint_R f(x, y) \, dx dy$ neodvisen od izbire točke $(x_{ij}^*, y_{ij}^*) \in R_{ij}$. Če je f nenegativna funkcija, je $\iint_R f(x, y) \, dx dy$ enak prostornini telesa, ki je omejen s pravokotnikom R ter grafom $z = f(x, y)$.

Izrek 1 (Fubini). Če je $f: R \rightarrow \mathbb{R}$ zvezna funkcija na pravokotniku $R = [a, b] \times [c, d] \subseteq \mathbb{R}^2$, potem

$$\iint_R f(x, y) \, dx dy = \int_c^d \left(\int_a^b f(x, y) \, dx \right) dy = \int_a^b \left(\int_c^d f(x, y) \, dy \right) dx.$$

2. DVOJNI INTEGRAL

Če je $D \subseteq \mathbb{R}^2$ neko omejeno območje ter $f: D \rightarrow \mathbb{R}$ zvezna funkcija, izberimo tak pravokotnik R , da velja $D \subseteq R$. Sedaj definiramo *dvojni integral funkcije f na območju D* kot

$$\iint_D f(x, y) \, dx dy = \iint_R F(x, y) \, dx dy,$$

kjer

$$F(x, y) = \begin{cases} f(x, y), & (x, y) \in D \\ 0, & (x, y) \notin D. \end{cases}$$

Sedaj lahko zapišimo tudi Fubinijev izrek za nepravokotna območja.

Izrek 2 (Fubini). (1) Če je $D = \{(x, y); a \leq x \leq b \text{ in } \varphi_1(x) \leq y \leq \varphi_2(x)\} \subseteq \mathbb{R}^2$ in $f: D \rightarrow \mathbb{R}$ zvezna funkcija, potem je

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_a^b \left(\int_{\varphi_1(x)}^{\varphi_2(x)} f(x, y) dy \right) dx.$$

(2) Če je $D = \{(x, y); \vartheta_1(y) \leq x \leq \vartheta_2(y) \text{ in } c \leq y \leq d\} \subseteq \mathbb{R}^2$ in $f: D \rightarrow \mathbb{R}$ zvezna funkcija, potem je

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_c^d \left(\int_{\vartheta_1(y)}^{\vartheta_2(y)} f(x, y) dx \right) dy.$$

3. TROJNI INTEGRAL...

... je definiran na podoben način. Po Fubinijevem izreku lahko tudi trojne integrale na nekaterih območjih zapišemo kot trikratne integrale.

4. MENJAVA SPREMENLJIVK

Spomnimo se izreka prejšnjega tedna:

Izrek 3. Naj bo $f: D \rightarrow \mathbb{R}$ zvezna funkcija na $D \subseteq \mathbb{R}^2$. Če je $x = \varphi(u, v)$, $y = \vartheta(u, v)$, takšna menjava spremenljivk, da je $\det J_{\varphi, \vartheta} \neq 0$, potem

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int f(\varphi(u, v), \vartheta(u, v)) |\det J_{\varphi, \vartheta}| du dv.$$

Podobno, če je $f: D \rightarrow \mathbb{R}$ zvezna funkcija na $D \subseteq \mathbb{R}^3$ ter $x = \varphi(u, v, w)$, $y = \vartheta(u, v, w)$, $z = \psi(u, v, w)$ takšna menjava spremenljivk, da je $\det J_{\varphi, \vartheta, \psi} \neq 0$, potem velja

$$\iiint_D f(x, y, z) dx dy dz = \int f(\varphi(u, v, w), \vartheta(u, v, w), \psi(u, v, w)) |\det J_{\varphi, \vartheta, \psi}| du dv dw.$$

Nekaj primerov menjave spremenljivk:

(1) *Polarne koordinate* v $\mathbb{R}^2$ so podane z

$$x = r \cos \varphi, \quad y = r \sin \varphi,$$

$r \geq 0$, $\varphi \in [0, 2\pi]$, in velja $\det J_{\text{polar}} = r$.

(2) *Valjne koordinate* v $\mathbb{R}^3$ so podane z

$$x = r \cos \varphi, y = r \sin \varphi, z = z,$$

$$r \geq 0, \varphi \in [0, 2\pi], z \in \mathbb{R}, \text{ in velja } \det J_{\text{cylindric}} = r.$$

(3) *Krogelne koordinate* v $\mathbb{R}^3$ so podane z

$$x = r \cos \varphi \cos \vartheta, y = r \sin \varphi \cos \vartheta, z = r \sin \vartheta.$$

$$r \geq 0, \varphi \in [0, 2\pi], \vartheta \in [-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}] \text{ in velja } \det J_{\text{spherical}} = r^2 \cos \vartheta.$$

5. DOMAČA NALOGA

⚡ (1) James Stewart, Calculus, early transcendentals, 2016, strani 1022-23, Exercises 3-52.

⚡ (2) Naj bo $a \in \mathbb{R}$ neničelno število. Za pišite naslednji integral s spremembo v polarni koordinatni sistem

$$\int_0^a \left(\int_0^{\sqrt{a^2-y^2}} f(x,y) dx \right) dy.$$

⚡ (3) Zamenjajte vrstni red integracije:

$$\int_0^1 \left(\int_0^{\sqrt{y}} f(x,y) dx \right) dy = \int_?^? \left(\int_?^? f(x,y) dy \right) dx$$

⚡ (4) Zapišite integral

$$\int_{-1}^1 \left(\int_{-\sqrt{1-y^2}}^{\sqrt{1-y^2}} \left(\int_{\sqrt{x^2+y^2}}^1 f(x,y,z) dz \right) dx \right) dy$$

v valjnih koordinatah.

(Naloge, označene s ⚡ preverjajo razumevanje osnovnih pojmov in so primeri nalog s teoretičnih izpitov.)

6. STE ZAMUDILI PREDAVANJA ALI ŽELITE VEDETI VEČ?

(1) James Stewart, Calculus, early transcendentals, 2016, Poglavlje 15.

(2) Wolfram Demonstrations: Approximating a Double Integral with Cuboids.

(3) Ste manjkali na predavanjih? Tu so na voljo prastari posnetki predavanj (2020/21) (ki se ne ujemajo nujno s potekom predmeta letošnje leto).